

ક્લટરિંગ

‘હું જૂનીપુરાણી, બિનઉપયોગી વસ્તુઓનો નિકાલ
કેમ કરતો નથી?’

અંગ્રેજીમાં બે શબ્દો છે, ક્લટરિંગ અને ડી-ક્લટરિંગ. એનો અર્થ થાય છે કાટમાળ ભેગો કર્યા કરવો. જગ્યા ના હોય તો, નવાં કેબિનેટ કે ક્લોઝેટ કે કબાટ ઊભાં કરવાં, પણ જૂની, વર્ષો જૂની એ વસ્તુઓનો નિકાલ ના જ કરવો. હવે તો, ઘરમાં, મકાનમાં જગ્યા ના હોય તો, એ વસ્તુઓનો સલામત સંગ્રહ કરવા માટે ભાડે મળતી જગ્યાઓ પણ છે.

પબ્લિક સ્ટોરેજ, વન માઈલ સ્ટોરેજ, એક્સ્ટ્રા સ્પેસ સ્ટોરેજ, સિક્યોર સ્પેસ જેવી સંસ્થાઓની દેશભરમાં શાખાઓ છે. તમારા મકાનમાં બધું અવ્યવસ્થિત ન લાગે, ગૂંચવાડો ન લાગે, ગંદવાડ ના લાગે, અનાકર્ષક ન લાગે એવું કરવું હોય તો જુદાં જુદાં માપની, જરૂર પ્રમાણે જગ્યા ભાડે રાખી શકાય. ગામેગામ આવી ભાડે મળતી જગ્યાઓ છે. ક્યારેક કામચલાઉ અને ક્યારેક લાંબા સમય માટે, એ જગ્યાએ, મારો વધારોનો સામાન સંગ્રહી શકાય અને આમાં કશું ખોટું નથી!

જૂની વસ્તુઓની હેરફેર માટે, અદલાબદલી માટે, નિકાલ લાવવા માટે પરદેશમાં, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં જાતજાતની વ્યવસ્થાઓ છે.

બિનજરૂરી વસ્તુઓનો નિકાલ કરી શકાય. ગરાજસેલ કરી શકાય. ઈ-બે જેવી સાઈટ દ્વારા ઓછા ભાગે વેચી શકાય. સાલ્વેશન આર્મી, ગુડવિલ, યુનિસેક્સ જેવી સંસ્થાઓમાં દાન કરી શકાય કે પછી ‘ક્યારેક જરૂર પડે’ કે પછી ‘આ તો ફેંકી ના જ દેવાય’ એવી વસ્તુઓ હોય તો એ વસ્તુઓને સ્ટોરેજ સ્પેસમાં જરૂર પ્રમાણે ભાડેથી સંગ્રહી શકાય.

આપણે જરૂરિયાત પ્રમાણે અને સંજોગ પ્રમાણે વસ્તુઓ વસાવીએ છીએ. સમયાંતરે જૂની વસ્તુઓનો નિકાલ અને નવી વસ્તુઓની ખરીદી એ બહુ સ્વાભાવિક વ્યવહાર છે. વસ્તુઓ વપરાતી રહે, વસ્તુઓ ફરતી રહે તો જ દેશનું અર્થતંત્ર પણ ફરતું રહે. બાકી જો ખરીદ-વેચાણ થતું ના રહે તો અર્થવ્યવસ્થા ‘ઠબ’ થઈ જાય!

અહીં આપણે અર્થશાસ્ત્રની વાત કરતા નથી. આપણે મનોવિજ્ઞાનની વાત કરીએ છીએ.

ક્લટરિંગ-કાટમાળ ભેગો કરવો, જૂની વસ્તુઓનો નિકાલ ના કરવો, કશું પણ ફેંકી ન જ દેવાય એ વલણ રાખવું એ હકારાત્મક નથી. એ તંદુરસ્ત નથી. એ આવકાર્ય, અભિનંદનીય વર્તન નથી. અહીં આપણે એની એક સમસ્યા તરીકે, એક બીમારી તરીકે, એક મર્યાદા તરીકે વાત કરવી છે. ઘણી વ્યક્તિઓમાં આ ખાસિયત જોવા મળે છે.

ક્લટરિંગ એ વખાણવાલાયક ગુણ તો નથી જ. મારાથી કશું છૂટતું નથી કે પછી મારાથી એ બધું છોડી શકાતું નથી.

હું મારા મકાનને સ્વચ્છ, સુઘડ રાખી શકતો નથી.

હું જૂની વસ્તુઓ પણ કાઢી શકતો નથી.

મારા મકાનમાં પગ મૂકવાની જગ્યા નથી.

મારું મકાન ગોડાઉન જેવું (ક્યારેક ઉકરડા જેવું?) લાગે છે.

હું વધારાનો સામાન (ક્યારેક તો પંદર-વીસ વર્ષ જૂનો) સ્ટોરેજમાં મૂકી રાખું છું.

ક્લટરિંગ પર જવા દેવું એ વિષય પર, નાની નાની બાબતો પર ચોંટવું અહીં એ વિષય પર, આપણે સંગ્રહ કેમ કર્યા કરીએ છીએ વગેરે વિષયો પર ખૂબ જ લખાયું છે. ક્યારેક આ એક સમસ્યા છે.

આપણે ભેગું કેમ કર્યા કરીએ છીએ?

આપણે જૂનાં ડબલાંડૂબલી પણ નાખી દેતા કેમ નથી?

આપણે એ જૂનું બધું 'જવા દેતા' કેમ નથી?

આ પ્રશ્નનો સરળ જવાબ નથી.

આ બાબત હંમેશાં મારી આર્થિક પરિસ્થિતિનું પરિણામ નથી.

આ એક જુદી જાતનો સંઘરો છે.

હું એક જુદા પ્રકારનો 'સંગ્રહખોર' છું.

અંગ્રેજીમાં એને 'હોર્ડર' કહેવાય છે.

આપણે કશું પણ છોડી શકતા કેમ નથી?

હું વર્ષો જૂનું અને બધું કચકચાવીને પકડીને કેમ બેઠો છું?

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

આ પ્રશ્નનાં કારણો હોઈ શકે.

આ પ્રશ્નના ઉકેલો પણ હોઈ શકે.

ચાલો, થોડું નિરાંતે વિચારીએ.

૧. કલટરિંગ એ માત્ર ભારતીયોનો પ્રશ્ન નથી. આ માનવીય પ્રશ્ન છે. કોઈ પણ જાતિમાં આ લક્ષણો જોવા મળે. આપણે આપણી, ભારતીયોની, ગુજરાતીઓની વાત કરવી છે.

આપણે જે સંસ્કૃતિમાંથી આવીએ છીએ તે 'પ્રિઝર્વ અને રિઝર્વ'ની સંસ્કૃતિ છે. સ્વાભાવિક છે આપણે એ વસ્તુઓ, વિચારો, વ્યક્તિઓને સાચવી રાખીએ. સંગ્રહી રાખીએ.

આપણો સ્વભાવ જ સાચવી રાખવાનો, પકડી રાખવાનો, ના જવા દેવાનો છે. એટલે આપણને એ સાવ જરૂરી કે પછી સ્વાભાવિક લાગે. ચોક્કસ લાગે. એમાં કશું ખોટું નથી, પરંતુ વિચારવા જેવું એ છે કે એ તંદુરસ્ત છે?

જે વસ્તુ છેલ્લાં દસ વર્ષથી ખોખામાં છે કે પછી અભરાઈ પર છે કે પછી સેફ ડિપોઝિટ બૉક્સમાં છે કે પછી સ્ટોરેજમાં છે એ વસ્તુને મેં હજી પણ પકડી કેમ રાખી છે?

જૂનાં ડબલાં અને જૂનાં ડગલાંથી કબાટ ભરેલાં કેમ છે?

આપણે અછતની સંસ્કૃતિમાંથી આવીએ છીએ. એટલે આપણને કશાનો 'બગાડ' કરવાનું ન જ ફાવે! અને 'સંગ્રહેલો સાપ પણ કામમાં આવે' એ આપણી માન્યતા છે!

આપણે 'વળગણો'ના માણસો છીએ. ભલે આપણે ગીતાના આદર્શોનાં બાણગાં ફૂંકતા હોય, આપણા મહારાજો 'સંસાર અસાર છે' એવાં રણશિંગાં ફૂંકતા હોય, આપણે 'પરિગ્રહ'ના માણસો છીએ. આપણે કશું પણ, જૂનું કે નવું, છોડવા તૈયાર નથી! આ સામૂહિક રોગ છે અને એટલે આપણને એ સ્વાભાવિક લાગે છે! આ તંદુરસ્ત નથી જ!

બાકી બે જ નિવૃત્ત વડીલો માટે પાંચ બેડરૂમ અને સાડા ત્રણ બાથરૂમ અને ત્રણ રેફ્રિજરેટરની જરૂર શું કામ પડે?

આપણે અછતના દેશમાંથી આવીએ છીએ. અછતના કારણે અસલામતી

અનુભવાય અને એ સ્ટ્રેસ, એ ઉત્તેજના આપણને સંગ્રહ તરફ દોરી જાય. બાકી બે નિવૃત્ત વડીલો સેલનું બટર, સેલનું તેલ, સેલનું કઠોળ શું કામ ભેગું કરે? અહીં બારે મહિના શાકભાજી કે અનાજ-કરિયાણું બહુ છૂટથી મળે છે અને બચે તો કેટલા બચે?

‘છેલ્લાં દસ વર્ષથી, એ મારા બાળપણના જમાનાની એ વસ્તુઓ હજી મેં સ્ટોરેજમાં મૂકી રાખી છે. દર મહિને ૫૦-૬૦ ભાડાના આપું છું, પણ હું એનો નિકાલ નથી કરી શકતો. કેમ?’

૨. ક્લટરિંગ બાબતમાં બીજી બાબત છે સમૃદ્ધિની.

અમેરિકામાં આવીને આપણે ખૂબ સમૃદ્ધ થયા છીએ. ભૌતિક સમૃદ્ધિ વધી છે, પણ સાથે સાથે આધ્યાત્મિક સમૃદ્ધિ વધી છે ખરી? ના. બિલકુલ નહીં. તમે કહેશો ‘કેમ નહીં અહીં આટલાં બધાં મંદિરો બંધાયાં ને?’ એ વાત સાચી છે કે મંદિરો વધ્યાં છે, પણ માણસની ભૂખ પણ વધી છે. એની ઇચ્છાઓ પણ વધી છે. ભક્તિ કરતા હો ત્યારે વધી છે! અને એનાં પણ ગંભીર કારણો હોઈ શકે. એ મંદિરના આંટા ‘ટાઇમપાસ’ માટે કે પછી વેપારની તકો માટે મારે છે.

સમૃદ્ધિ બે પ્રકારની. બહારની સમૃદ્ધિ, અંદરની સમૃદ્ધિ.

હા, બહારની સમૃદ્ધિ વધી છે, પણ અંદરની સમૃદ્ધિનું શું?

અંગ્રેજીમાં બે શબ્દો છે: ઇન્ટરનલ પ્રોસ્પેરિટી અને એમ્પ્ટીનેસ વિધિન. આ શબ્દો સમજવા જેવા છે.

બહારની સમૃદ્ધિ તો ખૂબ વધી છે, પરંતુ અંદરનો ખાલીપો ઓછો થયો નથી. એ ખાલીપો ઓછો થતો નથી અને એટલે જ બહારનું ‘હજી વધારે’ એ વલણ ઓછું થતું નથી.

‘ક્લટરિંગ એટલે અંદરના ખાલીપાણને બહારની સમૃદ્ધિથી ભરવાનો એક નિરર્થક-અસફળ પ્રયત્ન.’ આ પરિભાષાને નિરાંતે સમજો. હું જે કંઈ ભેગું કરવામાં વળગ્યો છું, ચોંટ્યો છું એ મારા જ વ્યક્તિત્વની અભિવ્યક્તિ છે. બાકી હવે સિત્તેર વર્ષની ઉંમરે મારી જરૂરિયાતો કેટલી?

ખોરાક જોઈને કે પછી મફતનું છે એટલે મારી ભૂખ ઊઘડે એ ભૂખ શારીરિક ભૂખ નથી એવા માનસિક કારણો જવાબદાર છે, અંદરની સમૃદ્ધિ જવાબદાર છે.

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

એ મનના ગરીબ છે અને એની કોઈ દવા નથી. એના કોઈ દાકતર નથી અને ડા, ડોક્ટર પણ મનના ગરીબ હોઈ શકે, કારણ કે એ ડોક્ટર પણ 'માણસ' છે! એને પણ 'અંદરનો ખાલીપો' હોઈ શકે.

આંતરિક સમૃદ્ધિ બહુ મોટી બાબત છે. આંતરિક રીતે સમૃદ્ધ માણસ અડગ છે, અટંગ છે, ફક્કડ ગિરધારી છે.

એ શાંત છે. એ સંતુષ્ટ છે. એ સરળ છે.

એને કોઈ અજંપો નથી. કોઈ અ-ધરાવો નથી.

કોઈ લોભ નથી, કોઈ લાલચ નથી.

એને કોઈ બનાવટ નથી. કોઈ છેતરપિંડી નથી.

એને કોઈ અહંકાર, અધિકાર, અભિમાન નથી.

એ અંદરથી 'ભયોભયો' છે, એને બહારના કશાની ચિંતા નથી.

એને કોઈ ભાર, કોઈ ફરિયાદ નથી. કોઈ ચિંતા નથી.

કોઈ અગમ્ય શક્તિમાં વિશ્વાસ રાખી, હયાત પળને માણે છે.

શું થઈ શકે મારાથી આવું?

અંદરનો ખાલીપો મને બહાર દોડાવે છે.

'કશુંક ખૂટે છે' અને કમનસીબે મને ખબર નથી કે શું ખૂટે છે. આપણે બધા એ કશાકના કારણે, એ કશાકની શોધમાં સતત દોડ્યા કરીએ છીએ. ધ્યેયની ખબર નથી એટલે દોડ ચાલુ રહે છે. ભેગું કર્યા કરે છે!

ક્યાં અટકવું એ જ ખબર નથી.

ક્લટરિંગને મારા આંતરિક ખાલીપા સાથે સંબંધ છે. બહારનું એ બધું મારા અંદરના ખાલીપાને ભરવાનો એક નિષ્ફળ પ્રયાસ છે. એ સાચા ઉપાય નથી. અસંતોષ બહુ મોટી બાબત છે. ભેગું કર્યા કરવા છતાં એ ખાલીપો-અધરાવો જવાનું નામ લેતો નથી.

૩. ક્લટરિંગ - જૂની વસ્તુઓનો સંગ્રહ. હું એ વસ્તુઓનો નિકાલ કરી શકતો નથી, કારણ કે એ વસ્તુઓ સાથે મારી સ્મૃતિઓ અને મારી લગાણીઓ સંકળાયેલી છે. દા. ત. મારા એ બાળપણના ફોટાનો કે પછી મારાં લગનનું એ આલબમ. કે પછી મારી મોટી દીકરીનો એ ઓરડો કે જેમાં મેં એ બધું અકબંધ રાખ્યું છે.

મારી સ્મૃતિઓ અને મારી લાગણીઓ.

આપણે પ્રાણીઓની સરખામણીમાં જુદા છીએ, કારણ કે આપણને લાગણીઓ છે. આપણે એમની સરખામણીમાં એટલે પણ જુદા છીએ કે આપણે 'સંગ્રહ' કરીએ છીએ!

અઘરું જ અઘરું છે એ જૂની સ્મૃતિઓને આમ સરળતાથી ફેંકી દેવાનું.

વળગણ એટલે શું?

વળગણ એટલે જ લાગણી.

બાકી એ આલભમને વસ્તુ તરીકે જુઓ તો એમાં કોઈ જોડાણ થતું નથી અને જો જોડાણ નથી તો કોઈ સુખ-દુઃખ-આનંદ-ચિંતાનો કંઈ ભાવ નથી.

મહત્ત્વનો પ્રશ્ન એ છે કે એ સ્મૃતિઓને જવા દેવી કે કેમ?

અને જવા દેવી તો કેવી રીતે?

આમ જોવા જઈએ તો હું જેને વળગેલો છું એ મારું શરીર પણ મારા નિયંત્રણમાં ક્યાં છે? મારે એ પણ, અરે સૌરી, મને મારું એ શરીર પણ ક્યારેક મને છોડી જ દેશે ને? અને શું થશે ત્યારે મારી એ સ્મૃતિઓનું? શું થશે મારા એ 'ક્લટરિંગનું'?

બીજી એક મહત્ત્વની વાત. આપણે સમયના ત્રણ ટુકડા કર્યા છે. આપણી સગવડ અને વ્યવસ્થા માટે. ભૂતકાળ, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળ. સમય એ તો સળંગ પ્રવાહ છે. એમાં કોઈ વિભાજન નથી. સમયનું વિભાજન, કેલેન્ડર, ગ્રહો-નક્ષત્રો-ચોઘડિયાં એ બધું તો માણસના મનની પેદાશ છે અને આ સમજવું પડે એવું છે.

સંશોધનો પ્રમાણે આપણા હયાત સમયના લગભગ ૮૫% કાં તો ભૂતકાળ માટે કાં તો ભવિષ્ય અંગે વિચારવામાં વાપરીએ છીએ. માત્ર ૧૫% જ હયાત, જીવંત ક્ષણ માણવામાં વપરાય છે.

જો આપણે ભૂતકાળના એ વસવસા અને ભવિષ્યની એ ચિંતાઓ છોડી શકીએ તો, મને મળેલો આ જીવંત સમય અને એ સમયના સો ટકા મારા હયાત જીવનને માણવા મટે વાપરી શકું.

અને જીવવા માટે, માણવા માટે કેટલું જોઈએ?

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

હવે તો ડોક્ટરે શીખંડ ખાવાની પણ ના પાડી છે. હવે તો ઘઉંને બદલે બાજરી અને ચોખાને બદલે કોદરી (ઓર્ગેનિક ફૂડ) અને ભાજી ખાવાની સલાહ છે. કેટલું જોઈએ મારે? શું કામ ભેગું કરું છું હું આ બધું?

આશ્ચર્યની વાત એ છે કે હું તો ભેગું કરું જ છું, પરંતુ જો મારાં સંતાનો ભેગું ના કરે, બગાડ કરે, સંગ્રહ ના કરે તો હું એમને ઠપકો આપું છું, એમની ટીકા કરું છું! ભલેને મારાં સંતાનો મારાથી વધારે હોશિયાર હોય, મને એ નવી પેઢી ‘બગાડ બહુ કરે છે’ એવું લાગ્યા કરે છે!

તેઓ મને મારું વાપરવા કહે છે, કારણ કે એમને એમનું કશું જોઈતું નથી, પરંતુ કમનસીબે મારાથી મારું પણ વપરાતું નથી અને એ સંતાનો બગાડ કરે છે એનું પણ મને દુઃખ છે! બોલો, કેવી રીતે છૂટે કશું પણ?

અમેરિકામાં જન્મેલાં અને ઊછરેલાં સંતાનો પહેલી પેઢીના ભારતીયો કરતાં જુદાં છે. અપવાદ તરીકે ક્યાંક ક્લટરિંગ જરૂર દેખાય, પરંતુ સરખામણીમાં પહેલી પેઢીમાં આ જ્ઞાન વધારે સામાન્ય અને સ્વાભાવિક છે. આપણને કશું પણ નાખી દેવાનું, કાઢી નાખવાનું ના ફાવે!

૪. જવા દેવાની, છોડવાની વાત આવે ત્યારે માત્ર ભૌતિક વસ્તુઓનો નિકાલ કરવો એટલું પૂરતું નથી, કારણ કે આપણે બીજું પણ ઘણું બધું ભેગું કરી દીધું છે જે જવા દેવું જોઈએ.

લેટ ગો - જવા દો - છોડી દો. આ શબ્દો આપણા જાણીતા છે.

દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, તિરસ્કાર

લોભ, લાલચ, અધરાવો

અભિમાન, અધિકાર, અહંકાર

ઢોંગ, બનાવટ, છેતરપિંડી વગેરે વગેરે.

આપણે આવું બધું પણ સંગ્રહી રાખ્યું છે અને કદાચ, મારી ખોપરીમાં સંગ્રહાયેલું એ બધું જ મને બહારનું બધું ભેગું કરવા મજબૂર કરે છે. મારે મારી એ માંદી ખોપરીની પણ સાફસૂફી કરવી પડે. ‘ડોન્ટ સ્વેટ ઓન સ્મોલ સ્ટફ’ એ વિષય પર ઢગલો પુસ્તકો લખાયાં છે.

ખુદ્દાર માણસ, આંતરિક રીતે સમૃદ્ધ માણસ એની ખોપરી સાફસૂધરી રાખે છે. એની સરળતા, એની નિખાલસતા, એની સંનિષ્ઠતા અને પારદર્શકતા એનું

સૌંદર્ય છે, એનું સ્વમાન અને સ્વાભિમાન છે. એ મરદ અને મસ્ત માણસને કશું પણ ભેગું કરવાની જરૂર પડતી નથી. એ પક્ષીઓની માફક જીવે છે: ‘ભગવાને મોં આપ્યું છે તો ચાવાણું પણ આપશે’ આ જ સાચી શ્રદ્ધા છે. શું થઈ શકે, મારાથી આવું?

જો હું ભેગું ના કરું, જો હું સંઘરો ના કરું, જો હું ‘હજી વધારેની’ લાલચ ન રાખું તો જગતમાંથી ગરીબી અને ભૂખમરો જરૂર ઓછાં થઈ શકે. શાસ્ત્રો એવું કહે છે કે બ્રહ્માએ જ્યારે જગતનું, સંસારનું સર્જન કર્યું ત્યારે દરેક જીવને પૂરતું મળી રહે એટલું સર્જન કર્યું હતું, પરંતુ હવે?

જે થોડાક માણસોને તક મળી તેમની ભૂખ મટતી નથી, અને જેઓ મેળવવા માટે કમનસીબ છે એમની પણ ભૂખ મટતી નથી. કલટરિંગ એક મોટી માનવ-સમસ્યા બની રહી છે!

નિષ્કર્ષ:

કલટરિંગ. સંઘરો કરવો. ભેગું કર્યાં કરવું. કોઈ પણ દલીલ કરી, બિનજરૂરી વસ્તુઓનો પણ નિકાલ ના કરવો એ પ્રશંસનીય બાબત તો નથી જ. તો શું કરવું મારે એનું?

નિવૃત્તિની અવસ્થાએ જરૂરિયાત ઓછી થવા માંડે અને ત્યારે માત્ર અને માત્ર રોજબરોજના વપરાશની વસ્તુઓ રાખવી અને સાચવવી એ તંદુરસ્ત રીત છે. લિવિંગ રૂમમાં ચાલવાની પણ જગ્યા ન હોય એટલું ગીયોગીય રાચરચીલું એ ચોખ્ખા મગજની નિશાની નથી.

મગજમાં જેટલી હળવાશ એટલી ઓરડામાં વધારે મોકળાશ. આ વાત પર જરા નિરાંતે વિચાર કરજો.

મિલિયન ડૉલરનું મકાન કાઢીને પંચાવન પ્લસની સિનિયર કમ્યુનિટીમાં રહેવા આવ્યા એ છોડ્યું જ કહેવાય ને? અને ત્યારે કેટલો બધો સામાન કાઢી નાખેલો? સારી વાત છે. સાચી દિશા છે. હજી ઘણું પકડી રાખ્યું છે. ધીમે ધીમે એ બધું પણ ઓછું કરવા માંડો, એક ખાસ શાંતિનો અનુભવ થશે.

‘મારું મારું’ કરવાને બદલે, ‘મારી પાસે જ પૂરતું નથી’ એમ કહેવાને બદલે મારાથી ઓછા નસીબવાળાને મારામાંથી થોડુંક પણ વહેંચવાનું રાખું તો આનંદનો અનુભવ થશે. આ એક આવકારદાયક પ્રવૃત્તિ છે.

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

આપણે સંતોષની સંસ્કૃતિમાંથી આવીએ છીએ. આ ભૌતિક સમૃદ્ધિને મહત્ત્વ આપનારી અને અસંતોષની સંસ્કૃતિ છે. જો સાવધ ના રહું તો, મારું મકાન બિનજરૂરી વસ્તુઓથી ઊભરાતું જ રહેશે!

સંતુષ્ટ બનવા, શાંતિ મેળવવા, આનંદનો અનુભવ કરવા બહુ મહેનત કરવી પડે એવી આ સંસ્કૃતિ છે. કથાઓ, પ્રવચનો સાંભળવાને બદલે મારી જાત સાથે બેસીને, મારી અંદરના એ અવાજને સાંભળવાની જરૂર છે. પ્રયત્ન જરૂર કરી શકાય, ક્લટરિંગમાંથી બચવું હોય તો!

સમજવાનો પ્રયત્ન કરું. દલીલો ના કરું. જાત સાથે છેતરપિંડી ના કરું. બાકી દેખાડો અને સરખામણી જેવી બાબતો મારી સુખાકારી માટે ખતરનક બાબતો છે.

સંતોષ માટે સરળતા અને સાદગી જરૂરી છે.

હું નિવૃત્ત થયો. હવે મારી જરૂરિયાતો કેટલી? હવે મારો બાકી સમય કેટલો? સાદગીથી જીવવા હવે મારે કેટલું જોઈએ? ભારતીય શાસ્ત્રો પ્રમાણે હવે વાનપ્રસ્થાશ્રમ પૂરો થઈને સંન્યાસઆશ્રમનો તબક્કો ચાલુ થઈ ગયો છે. સાંસારિક વળગણો ઓછાં કરી વિદ્યાયની તૈયારી શરૂ કરવી પડે. જેટલું ગારબેજ (વળગણો, અભરખા, અધરાવો) ઓછું થશે, આગળની મુસાફરી સરળ બનશે.

શાંતિથી જીવંત ક્ષણને માણવા માટે જોઈએ કેટલું?

શું કામ ભેગું કર્યા કરું છું આ બધું?

પૂછું મારી જાતને કે 'શું ખૂટે છે હજી' કે હું જૂનો કાટમાળ કાઢી નાખવા હજી તૈયાર નથી? મારી સાફસૂફી મારા હાથમાં છે. સમજાય તો!

‘ધ્યાનાકર્ષક પ્રવૃત્તિઓ’

(અટેન્શન સીકિંગ બિહેવિયર)

માણસ એક સંકુલ સર્જન છે. માણસમાં એ અસ્તિત્વ તરીકે અનેક લક્ષણો, અનેક ખાસિયતો છે. માણસ એના જીવનના જુદા જુદા તબક્કે અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાય છે.

માણસોના અનેક પ્રકાર, કેટલી બધી વિવિધતાઓ? કેટલી બધી વિશિષ્ટતાઓ અને ક્યારેક તો વળી અનેક પ્રકારની વિચિત્રતાઓ. આ વિચિત્રતાઓનું વર્ણન કરતું એક વિજ્ઞાન છે અને એનું નામ છે ‘મનોચિકિત્સાશાસ્ત્ર’. એ વિજ્ઞાન સામાન્ય અને અસામાન્ય વ્યવહારો, વર્તનનું વર્ણન કરે છે. એના નિદાન કરે છે અને એની સારવારના ઉપાયો પણ સૂચવે છે.

એક સામાન્ય માણસ સમાજમાં રહીને પણ અનેક પ્રકારનાં આણગમતાં, વિચિત્ર વર્તન કરે છે. એના અનેક પ્રકાર છે. જરૂરી નથી કે એ બધા વિચિત્ર માણસો હંમેશાં સમાજની બહાર રહેતા હોય!

આવા જ એક વિચિત્ર, પણ રસપ્રદ પ્રકારની આપણે અહીં વાત કરવી છે. આ પ્રકારની વ્યક્તિ સતત એની જાતને જ કેન્દ્રમાં રાખે છે અને સતત એની આજુબાજુના લોકોનું ધ્યાન ખેંચે છે. બાળકોમાં આ વાત બહુ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ જ્યારે એક પુખ્ત વયની વ્યક્તિ આમ કરે ત્યારે આપણને આશ્ચર્ય જરૂર થાય!

‘હું જ બધી વાતોમાં કેન્દ્રમાં રહું.’

‘તમે બધા મારું ધ્યાન રાખો.’

‘તમે બધા મને માન આપો.’

‘તમે બધા મને સાંભળો.’

‘મારાં વખાણ કરો. મારી પ્રશંસા કરો.’

કેમ જરૂર પડે છે મારે, સતત આ બધાની? શું ખૂટે છે મારામાં કે મારે સતત આમ કરવું પડે છે? એટલું નહીં, પરંતુ જો મને એ બધું ના મળે તો, મને બહુ ખરાબ લાગે!

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

આપણે બધા ક્યાંક, ક્યાંક અને ક્યારેક તો આવું બધું કરીએ જ છીએને?' કેમ? ક્યારેય વિચાર્યું છે આ બાબતે?

‘મેં એક મોંઘી સાડી પહેરી છે. હું કેવી લાગું છું? તમે જાહેરમાં મારાં વખાણ કરો.’

‘મેં તમારા માટે આટલું બધું કર્યું. તમે ક્યારેય મારું સારું બોલતા નથી.’

‘મારે મોંઘા દાગીના અઢળક પ્રમાણમાં પહેરવા પડે.’

‘કંમેરા જોયો નથી ને હું વાળ સરખા કરી, છેડો સરખો કરી, એક વિશિષ્ટ અદામાં ફોટો પડાવવા તત્પર રહું છું.’

‘મને બ્રાન્ડેડ કપડાં જ પહેરવાં ગમે.’

‘બે મિનિટ માટે બોલવા ઊભો થયેલો હું માઈક છોડવાનું નામ લેતો નથી.’

‘સ્ટેજ પર બેસવાનું, સ્ટેજ પર આંટા મારવાનું કે પછી વચ્ચે વચ્ચે બોલવાનો મને શોખ છે. એમ કરું પછી મને ખૂબ આનંદ થાય છે.’

‘ચાલો, તમને મારું ઘર બતાવું,’ અને હું તમને મારા ઘરની, આયાતી વસ્તુઓની વિગતે ઓળખાણ કરાવું છું!

મને સતત અમારા કુટુંબની, અમારી વંશાવળીની, જ્ઞાતિ-ધર્મ-સંપ્રદાયની લળીલળીને વાતો કરવાનું, વખાણવાનું ગમે છે. દાખલા તરીકે:

‘અમારા એક મિત્ર ફ્લોરિડામાં રહે છે. ખૂબ જ વ્યસ્ત, પ્રખ્યાત સર્જન છે.’

‘અમારા જમાઈ ખૂબ સારું કમાય છે. દસ બેડરૂમનું મકાન છે.’

‘અમારા દીકરાની દીકરીએ પીએચડી કર્યું.’

‘અમારો દીકરો ગૂગલમાં સીએફઓ છે.’

‘અમારા ગામની ધર્મશાળા અમારા દાદાએ બંધાવેલી.’

કૌટુંબિક પ્રસિદ્ધિ, મારો દેખાવ, મારું શિક્ષણ, મારી સમૃદ્ધિ એ બધાંનાં છૂટા મોંએ વખાણ, હું જ સતત કેન્દ્રમાં રહું એવી લાગણી અને પ્રયત્ન કે પછી, મારી ઉંમર દેખાઈ ન જાય એ માટે વધારે પડતો મેક-અપ! શારીરિક દેખાવને વધારે પડતું મહત્ત્વ અને સાવ સામાન્ય પ્રસંગ માટે પણ ‘સરસ’ તૈયાર થવું પડે.

સોશિયલ મીડિયા પર સતત વ્યસ્ત.

બધાં જ માધ્યમોના સભ્ય.

હકારાત્મક, પ્રતિભાવની અપેક્ષા. (ફોન કરીને પૂછે, 'તમે જોયું? તમે વાંચ્યું? તમને ગમ્યું? તમે લાઈક ના કર્યું? તમે શેર કર્યું?')

અને તમે એમ ના કરો તો મને બહુ જ ખોટું લાગે!

આ પ્રકારની વ્યક્તિ ધ્યાન ખેંચવા માટે ખૂબ પ્રયત્ન કરે અને જો એમ ન થાય તો નાસીપાસ થાય, દુઃખી થાય, રિસાય કે પછી ગુસ્સે થાય!

આ પ્રકારની વ્યક્તિઓને ગંભીર વિષયોમાં રસ ના પડે.

ચટપટી, છીછરી, ટીકા-ટિપ્પણી, કૂથલી જેવી વાતોમાં રસ.

સતત ઉત્તેજના જોઈએ, નવું-નવું જોઈએ.

બહુ જલદી કંટાળે. લાંબો સમય નિરાંતે સાંભળી ના શકે.

સંબંધો નિભાવવામાં તકલીફ.

સતત સંબંધો બદલે. સતત જગ્યાઓ બદલે.

ધ્યાન, પ્રશંસાની શોધમાં ઝડપથી સંબંધ શોધે, સંબંધ બાંધે અને બહુ ઝડપથી સંબંધ તોડે.

સંબંધો બહુ ટકે નહીં, કારણ કે સંબંધીઓ પણ કંટાળે. દૂર ભાગે! આપણને કોઈ પણ સારા કામ બદલ ધ્યાન મળે, પ્રશંસા મળે, અભિવાદન મળે એ બહુ સ્વાભાવિક રીતે ગમે અને એ ઇચ્છવા યોગ્ય પણ છે, પરંતુ એ ધ્યાન મેળવવા માટે મારે ખાસ પ્રયત્નો કરવા પડે, ટીકા વહોરીને પણ એમ કરવું પડે એ તંદુરસ્ત વર્તન નથી.

મારી આજુબાજુવાળાને મારું વર્તન કંટાળાજનક લાગે, આણગમતું લાગે, અજુગતું લાગે, અને હું એમને અળખામણો લાગું તો પણ મારે એ માટે સતત સક્રિય કેમ રહેવું પડે છે? મારી આજુબાજુના બધા મારી ટીકા કરે, મારી ઉપેક્ષા કરે તો પણ મારે એ ધ્યાન કેળવવા, સતત કેન્દ્રમાં રહેવા વિશિષ્ટ પ્રયત્નો કરવા પડે છે તો એ માટેનાં કારણો પણ હશેને? શું કારણો હોઈ શકે?

ધ્યાનાકર્ષક પ્રવૃત્તિઓનો અતિરેક એ સામાન્ય, તંદુરસ્ત વર્તન નથી. એનાં ગંભીર કારણો હોઈ શકે.

આત્મવિશ્વાસનો અભાવ, સ્વનું નીચાપણું, મનની ગરીબાઈ, સ્વભાવ કે પછી

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

ચારિત્ર્યની ગરબડ જેવાં કારણો જવાબદાર હોઈ શકે. આ પ્રકારની વ્યક્તિઓ ગભરુ અને ડરપોક વ્યક્તિત્વ ધરાવે છે. થોડાક અંશે ડિપ્રેશન-વિષાદ પણ જવાબદાર હોય છે.

વંચિતતા કે પછી આપખુદશાહી વાતાવરણવાળું બાળપણ, સ્વતંત્રતાનો અભાવ અને હાલના સંજોગોમાં ઊણપો, અધૂરપો, બિચારાપણું જેવાં પરિબળો પણ અહીં કામ કરે છે.

આ પ્રકારના માણસો દરેક સમાજમાં જોવા મળે છે. કદાચ આપણી નજીકમાં પણ કોઈ હોઈ શકે! અને જો એવું કોઈક નજીકમાં મળી જાય તો, એની સાથે બાથડતા નહીં, ટીકા કરતા નહીં, એમને સલાહ-શિખામણ આપતા નહીં, કારણ કે આ બધી પ્રવૃત્તિઓ બદલવાનું એમના માટે અઘરું છે. એટલે એમના માટે કરુણા, અનુકંપા, સહાનુભૂતિનો ભાવ જ રાખવો. શક્ય હોય ત્યાં સુધી દૂર રહેવું.

આપણા જીવનમાં અમુક વિચિત્રતાઓ એવી છે કે જો મારા ફાળે એ આવે તો એ મારા ભાગ્યનો વાંક! કારણ કે મારે એ ભોગવવું જ પડે, અને એની કોઈ સારવાર નથી, જેમ કે કેટલાક માણસોને અત્યંત ચોખ્ખાઈ રાખવાનો, આજુબાજુનું બધું જ સમુંસૂથરું-વ્યવસ્થિત, ઈનઓર્ડર રાખવાનો આગ્રહ હોય છે. એ પણ તંદુરસ્ત વર્તન નથી!

ટૂંકમાં એ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ માટે ટીકા કરવાને બદલે, એમના માટે કરુણાનો ભાવ રાખશો. આ વિચિત્રતાઓને કોઈ શિક્ષણ, સમૃદ્ધિ, ગામ-ગોળ-જ્ઞાતિ સાથે સંબંધ નથી એટલે કે અત્યંત ભણેલો માણસ પણ આ વિચિત્રતાઓનો ભોગ બની શકે અને ત્યારે આશ્ચર્ય થાય એ સાવ સ્વાભાવિક છે!

દ્વિધા

આધુનિક જીવનનું માળખું વધારે ને વધારે સંકુલ-કોમ્પ્લિકેટેડ અને બિહામણું બની રહ્યું છે. સગવડોના નામે એક બાજુ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો અને પરિણામસ્વરૂપ બીજી બાજુ એની ગંભીર આડઅસરો. ભલે એ બધું કામચલાઉ સંતોષ અને આનંદ આપનારું હોય, એવું દેખાતું હોય, પરંતુ લાંબા ગાળે એટલે કે ભવિષ્ય કેવું હશે એ આવનારી પેઢીઓ માટે નક્કી કરવાનું અશક્ય નહીં તો અઘરું તો છે જ!

એ ભાગદોડ, વધારે મેળવવાની અને વધારે ભેગું કરવાની ઘેલછા, અધરાવો અધૂરાઈ, લોભ અને લાલચ... માણસ ક્યાંયે પૂર્ણવિરામ તો શું, પરંતુ અલ્પવિરામ મૂકવાનું પણ જરૂરી સમજતો નથી. એ બસ દોડ્યા જ કરે છે. ભૌતિક સમૃદ્ધિની ઘેલછામાં એને એનાં મૂલ્યોની, એના આદર્શોની હોળી કરતાં શરમનો અનુભવ થતો નથી. નથી એને એના શરીરના સ્વાસ્થ્યની ચિંતા કે નથી એને એનાં સંતાનોની ચિંતા.

‘એમાં શું અને ‘બધાંયે આવું કરે છે’ એવી એની બેબુનિયાદ દલીલો છે અને એની એને ખબર પણ છે. એ હોશિયાર છે, એ ચબરાક છે, ખોટું કરીને પણ બહુ સિફતપૂર્વક એને કેવી રીતે સાચું ઠેરવવું કે પછી એ કુકર્મમાંથી આબાદ રીતે કેમ કરીને છટકી જવું એ એની નિષ્ણાતી છે!

એ પોતે જ આગ સળગાવે છે અને પછી એ સળગતી આગને બુઝાવવા જાતજાતના નુસખા કરે છે. જાતજાતનાં વ્યસનો અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ એ એની સંતાવાની જગ્યાઓ છે. ધાર્મિક માન્યતાઓ એ વ્યથિત-ડિસ્ટર્બ્ડ માણસના મનનો કબજો કરીને બેઠી છે. આ વ્યક્તિગત, અંગત પણ સામૂહિક અશાંતિ જુદા જુદા દેશોને યુદ્ધની પરિસ્થિતિમાં ઢસડે છે. અત્યારે આ આધુનિક વિકસિત જમાનામાં યુદ્ધોની પરિસ્થિતિ અને એ નિર્દોષ માણસોનાં મોત અને સ્થળાંતરનો પ્રશ્ન આ વિકસિત જમાનાના શિક્ષિત અને સમૃદ્ધ માણસની પળોજણ છે.

ગામડાંના એ ગરીબ, પછાત, સગવડો વગરના પરંતુ સ્વચ્છ, સરળ અને નિર્દોષ જીવન એ માણસને હવે અણગમતું અને અળખામણું લાગે છે. ગામડાંના યુવાનને શહેરમાં, શહેરના યુવાનને દૂરના બીજા મોટા શહેરમાં અને એ મોટા

શહેરના યુવાનને દુનિયાના કોઈ પણ અન્ય, દૂરના દેશમાં જવું છે! કેમ જવું છે એની એને કદાચ પૂરેપૂરી સ્પષ્ટતા પણ નથી, પરંતુ એને જવું છે!

જાય છે. કમાય છે. ગોઠવાય છે. એ સમૃદ્ધ થાય છે. એનાં સંતાનો એ નવી, અજાણ, આભડછેટવાળી સંસ્કૃતિનો એક અતૂટ ભાગ બને છે. સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિ ગુમાવવાનું દુઃખ પજવે છે. એણે ગુમાવેલું એ બધું - એ બધી ખોટ - લોસિસ, એનું બાળપણ, એના લોકો, એના સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિ, એવું એ બધું પોતીકું હવે એને તાજું થવા માંડે છે, અને એને કશુંક ખૂટતું હોય એવું લાગે છે.

નવા સમાજ અને નવી સંસ્કૃતિમાં શક્ય એ બધી સમૃદ્ધિની તકોનું આકર્ષણ અને સાથે સાથે એ બધા 'નવા' સાથે ગોઠવાવાની મથામણ! એ મૂંઝાય છે. એ સંઘર્ષ અનુભવે છે. આ એનું સાહસ એનામાં મિશ્ર લાગણીઓ જન્માવે છે. એને, એનું એ બધું, પોતાનું ગુમાવવાનું દુઃખ હવે ભારે લાગે છે. નવી મુસાફરીનો, નવા સાહસનો, વધારે સમૃદ્ધિ અને સગવડોનો એ રોમાંચ હવે ઓસરી ગયો છે. એનો અંદરનો માંદલો એ ન પૂરી શકાય, ન વર્ણવી શકાય એવો 'ખાલીપો' અનુભવે છે. એ ખાલીપો એને કોરી ખાય છે. એ એકલવાયાપણું અને વિષાદ અનુભવે છે. બહારની સમૃદ્ધિ એના આ દુઃખાવામાં કામ આવી શકે એમ નથી.

અંદરના ખાલીપણને ગમે તેમ કરી છાવરવા એ જાતજાતના નુસખા કરે છે.

૧. એ અજાણ્યા, અજાગમતા લોકો અને એમની માન્યતાઓ, રિવાજોને એ પોતાના કરી શકે તેમ નથી.
૨. એ પોતાની એ સદીઓ જૂની માન્યતાઓ, મૂલ્યો, રિવાજોને ભૂલી શકે એમ નથી.
૩. ભૌતિક સગવડોનું, સમૃદ્ધિનું આકર્ષણ, પરંતુ પરાઈ સંસ્કૃતિની આભડછેટ એ સમૃદ્ધ માણસ બેવડાં ધોરણો અપનાવવાનું શરૂ કરે છે.
૪. એક બાજુ એને એની સંસ્કૃતિનું ગૌરવ અને બીજી બાજુ એને આ સંસ્કૃતિની ફરિયાદ; એ દ્વિધામાં જીવવાનું શરૂ કરે છે.
૫. અંદરનો ખાલીપો, એના દેશનું એણે ગુમાવેલું એ બધું... એ ખાલીપો પૂરવા માટે એ ભૌતિક સમૃદ્ધિ ભેગી કરવામાં અટવાય છે.
૬. સ્પર્ધા અને સરખામણી વધે છે. સલામતીના બહાના હેઠળ સ્થાનિક

પ્રજા સાથે કામચલાઉ, ઉપરછલ્લો, દેખાડા પૂરતો નાતો બાંધે છે, પરંતુ જેઓ સલામતી અને તકો પૂરાં પાડે છે એમના પર એ ન તો પ્રેમ, ન તો વિશ્વાસ રાખે છે.

૭. આ તકો અને સગવડોનો દેશ છે. આ લોભ, લાલચ અને અધરાવાની સંસ્કૃતિ છે. જુદાજુદા, અપ્રામાણિકતા અને અસંતોષ હવે એનાં નવાં આભૂષણો બને છે. હવે એ સરળ, શાંત, સંતુષ્ટ રહેતો નથી. એ ભારતીય રહ્યો નથી.
૮. બહારથી એ સમૃદ્ધ થાય છે. ખુશ થાય છે, પરંતુ એની જીવનશૈલીમાં, એના વ્યવહારોમાં થતા એ ગજબના ફેરફારો એને વધારે, આંતરિક રીતે, વધારે 'અધૂરો' બનાવે છે. એ વધારે ને વધારે ભૂખડો બને છે.
૯. એનાં સંતાનો સ્વાભાવિક રીતે આ સંસ્કૃતિનાં પ્રતિનિધિ બને છે. તેઓ આ સંસ્કૃતિનાં અવિભાજ્ય અંગ છે. એમના માટે એની સંસ્કૃતિ અજાણી અને પરાઈ છે. એ સ્વાર્થી માણસ, પરિગ્રહી અને પૂર્વગ્રહી માણસ એવું ઈચ્છે છે કે એનાં સંતાનો આ સંસ્કૃતિ સાથે આભડછેટ રાખે અને પેલી (એની) સંસ્કૃતિ સાથે આત્મીયતા કેળવે. સંતાનો પણ એની માફક જ દ્વિધામય અને પૂર્વગ્રહી બને છે.
૧૦. એની સંસ્કૃતિ ટકાવી રાખવા, એનો દેશપ્રેમ અભિવ્યક્ત કરવા તે એ બધા તહેવારો ઊજવે છે, એ બધા પ્રસંગો સામૂહિક રીતે મનાવે છે અને માણે છે. એને ખબર છે કે એ બધું ઉપરછલ્લું છે. એને ખબર છે કે એ બધો દેખાડો છે, અને એક સમાજ તરીકે, એક પ્રજા તરીકે ગુજરાતીઓ પણ એક નથી!
૧૧. સમાયોજન કરવું જ પડે. પરિવર્તન સ્વીકારવું જ પડે. એણે પણ જરૂરી ફેરફારો કરી લીધા છે. એ દ્વિમુખી જીવન જીવે છે. અંદરનું બધું દેશી અને બહારનું બધું પરદેશી! એણે એના વ્યક્તિત્વના અને એના કુટુંબના, બહુ સિદ્ધતપૂર્વક બે ભાગ કરી દીધા છે.
૧૨. એનો ખાલીપો પૂરવા એ અવારનવાર એની ઓરિજિનલ સંસ્કૃતિની મુલાકાતો કરે છે. એને પુરાણી યાદો, એના એ રુદિયાના ઘા રુઝાવવા એ આ મુલાકાતો દ્વારા એક ક્ષુલ્લક પ્રયત્ન કરે છે.

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

૧૩. હવે એ ત્યાં પણ સ્વીકાર્ય અને આવકાર્ય નથી, કારણ કે હવે એ સમાજ અને સંસ્કૃતિ, એની સંસ્કૃતિઓમાં જે સમાજ અને સંસ્કૃતિ છે, એ રહ્યાં નથી. એ પણ બદલાઈ ગયાં છે.
૧૪. બાવાનાં બેઉ બગડ્યાં! એ ન તો ત્યાંનો રહી શક્યો, ન તો અહીંનો થઈ શક્યો. ગુજરાતી ભૂલી ગયો, અંગ્રેજી આવડ્યું નહીં! બહારની સમૃદ્ધિ વધી, સાથે સાથે આંતરિક અશાંતિ વધી.
૧૫. એણે જુદાં જુદાં બહાનાં હેઠળ જાત જાતના સમાજો અને સંગઠનોની રચના કરી. ‘મારી સંસ્કૃતિ ટકી રહે અને મારા લોકો સંગઠિત રહે.’ એ હેતુસર અનેક મંડળોનો જન્મ થયો.
૧૬. મંડળો અને સમાજો તો ખૂબ બન્યાં, જ્ઞાતિ, ધર્મ, સંપ્રદાય, જુદી જુદી માન્યતાઓ વગેરેના આધારો આ મંડળો બન્યાં, પરંતુ એ મંડળો કોઈ સામૂહિક, આર્થિક ધ્યેય રાખવાને બદલે અમુક પહોંચેલા માણસોના અહમ્ અને અભિમાનનું માધ્યમ બન્યાં. મજબૂત અંગત માન્યતાઓના કારણે આ મંડળો સામૂહિક ઉત્થાન કરવાને બદલે સંકુચિત અને સ્વકેન્દ્રી બન્યાં.
૧૭. મંડળોએ અંગત પ્રસિદ્ધિ અને પ્રચાર માટે, એમના સભ્યોના એ ખાલીપાણને પૂરવા એમને ગમતું બધું પીરસવા માંડ્યું. સામાજિક કાર્યક્રમો અને આનંદપ્રમોદની પ્રવૃત્તિઓ આકર્ષક બની. દેશમાંથી નેતાઓ, અભિનેતાઓ, કવિઓ, લેખકો, હાસ્યકલાકારો, સંતો-ગુરુઓ, મોટિવેશનલ સ્પીકર્સ આવતા રહ્યા. ભાવતું પીરસતા રહ્યા અને પાછા ગયા. એ એવો ને એવો ‘ખાલી ને ખાલી’ જ રહ્યો! કારણ કે એ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં કોઈ ઊંડાણ કે ગંભીરતા હોતાં જ નથી. હોય છે માત્ર દેખાડો અને પ્રભાવિત કરવાની વૃત્તિ અને નાણાકીય ફાયદા.
૧૮. દેખાડો વધતો રહ્યો. ઉપરછલ્લી પ્રવૃત્તિઓ વધતી રહી. અંદરનો ખાલીપો હજી એમ જ છે. એના સીધા ઉપાયો શક્ય નથી એટલે ઉપરછલ્લી, કામચલાઉ પ્રવૃત્તિઓ જ એના ઉપાયો તરીકે હતી.
- સામાજિક અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ, સજાવટો – સભાખંડના દરવાજે રિક્ષા, ઝૂંપડી, તોરણો, શહનાઈઓ, ભારતીય-ગુજરાતી પોસ્ટર્સ... એ

બધું એનું ગમતું-ફાવતું - ભાવતું ભોજન બન્યું. બધું જ ઉપરછલ્લું અને કામચલાઉ.

૧૯. આવું જ ચાલે છે. જ્ઞાતિ, ધર્મ, માન્યતાઓ પર આધારિત એ સમાજો પારસ્પરિક સથવારો ટકાવવા-વધારવાને બદલે, એ ભારતીય મૂળના તફાવતો અને જુદાપણું ટકાવી રાખે છે. એક સમાજ તરીકે આપણે ખૂબ જ વિખરાયેલા અને વહેંચાયેલા છીએ.

૨૦. સંતાનો હવે મોટાં થયાં. એ હવે વૃદ્ધ થયો. સંતાનોના પ્રશ્નો શરૂ થયા. એના શરીરના પ્રશ્નો શરૂ થયા. બે પેઢી વચ્ચેનું સમાયોજન એક પડકાર બન્યું. એનો ખાલીપો અને એની માન્યતાઓ, એ નવા પડકારો એની કલ્પના, ધારણા, વિચારણાની બહારનાં છે. સંતાનો સાથે અને એના કારણે જીવનસાથી સાથે પણ મતભેદ અને મનભેદ શરૂ થયા. યોગ-મેડિટેશન, જિમ, સત્સંગો, ધાર્મિક જોડાણો જેવી પ્રવૃત્તિઓ છટકબારીઓ તરીકે, સંતાવાની જગ્યાઓ તરીકે મદદે આવી છે.

૨૧. બહારનું બધું મળી ગયું. સંતાનો મોટાં થઈને એમનું ઘર લઈને બેઠાં. એ નિવૃત્ત થયો. મોટાં મકાનો અને મોંઘી ગાડીઓનો તબક્કો પૂરો થયો. મૂડીરોકાણો પૂરાં કરી લીધાં. એટલે હવે બહારનું કશું લટકવાનું બાકી નથી. ફરી પાછો પેલો અંદરનો ખાલીપો જોર પકડવા લાગ્યો. એની એ પુરાણી સ્મૃતિઓ, એની એ બધી ખોટ વધારે તીવ્ર બની. સામાજિક, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ જ માત્ર, એનો સથવારો બની. હજી પણ અંદરના એ ખાલીપાણને છાવરવા, અહમ્ની સંતુષ્ટિ માટે, એ અધૂરી રહેલી એષણાઓ માટે, દેખાડા તરીકે, મોટા પ્રવાસો (શરીર સાથે આપે તો!), મૂડીરોકાણો કે પછી સામાજિક-ધાર્મિક સેવા-દાનનાં કામોમાં સંકળાઈને સંતોષની અનુભૂતિ કરવાનો એક સાવ સામાન્ય પ્રયત્ન કરે જ છે!

નિષ્કર્ષ:

માનવજીવન મહત્ત્વનું છે. માનવજીવન સમજવાનું, જીવવાનું, સારી રીતે, સરળ રીતે જીવવાનું હંમેશાં સરળ નથી. પરિવર્તનનો દોર જોરમાં છે ત્યારે, પરદેશના સંપર્કો, સંબંધો વધ્યા છે ત્યારે, મારે મારી શાંતિ અને સલામતી સાચવી રાખવાનું એટલું જ અઘરું છે.

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ પૂર્વની સંસ્કૃતિ કરતાં અલગ છે. સ્વાભાવિક રીતે સરખામણી થાય, એ સંસ્કૃતિની ટીકાઓ થાય અને ભારતીય સંસ્કૃતિનાં વખાણ થાય! સ્વાભાવિક છે.

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ પાસે કશુંક વધારે, કશુંક આકર્ષક, કશુંક ઉત્તેજક છે કે જે પૂર્વની સંસ્કૃતિને આકર્ષે છે. આપણે અહીં આવ્યા. આપણે સમૃદ્ધ થયા.

અહીં નોકરીની તકો છે. અહીં સગવડો છે. અહીં અછત નથી. અહીં કાયદો, વ્યવસ્થા અને સલામતી છે. અહીં સ્વતંત્ર રીતે વિકસવાની, ધાર્મિક માન્યતાઓ સાચવી રાખવાની કાયદાકીય વ્યવસ્થા છે. એક શિસ્ત છે. એક વ્યવસ્થા છે. હજી પણ બહારથી આવેલા - આવતા - પરદેશીઓનો અહીં આવકાર અને સ્વીકાર છે.

મને, આપણને આ બધું ગમ્યું છે. આપણે આ બધું મેળવ્યું છે અને ભોગવ્યું છે, પરંતુ સાથે સાથે મેં, આપણે ઘણું બદલ્યું છે અને ઘણું ગમાવ્યું છે!

ભારતીય સંસ્કૃતિના એ આદર્શો અને એ મૂલ્યો, એ માન્યતાઓ, એ ભારતીય સંસ્કારો એ બધું મારા લોડીમાં છે. મને એનું ગૌરવ છે, મને એનું અભિમાન છે.

૧. મને એ બધું ગુમાવ્યાનું દુઃખ છે. સાથે સાથે
૨. મને અહીંનું બધું મેળવવાની અને ભોગવવાની તીવ્ર ઈચ્છા છે.
૩. આ બે ભેગાં રાખવાનું લગભગ અશક્ય છે. અને આ સંઘર્ષ છે.

મારી દમિત ઈચ્છાઓને જોર મળે, ધક્કો મળે, તકો મળે એવું વાતાવરણ છે. સંજોગો કહો કે મારા અભરખા કહો, પરંતુ હું મારા લોભ, લાલચમાંથી બચી શકતો નથી. મારાથી એ સંસ્કૃતિના એ અઘરા આદર્શો પ્રમાણે જીવી શકાતું નથી. મને એનો આનંદ પણ ના જ હોય ને?

બસ, એક બાજુ મારી એ બધી ખોટ, મારા દેશનું એ બધું ગુમાવવાનું દુઃખ અને બીજી બાજુ આ લાભો, તકો, સગવડો બધું મેળવવા માટે મારાથી લેવાતી છૂટ, એનું દુઃખ. સમૃદ્ધિ વધી છે, સાથે અસંતોષ પણ વધ્યો છે.

વર્ષોની મારી એ દમિત ઈચ્છાઓ અને અહીંની આ બધી ઊભરાતી તકો, બસ વાત જ ના પૂછો! મારી વાહવાહની, મારી પ્રશંસાની, મારી મોટા અને સમૃદ્ધ દેખાવાની, મારી ભેગું કરવાની અને એવી તો બીજી અનેક તૃષ્ણાઓએ

જોર પકડ્યું છે. હું મારા જ કહ્યામાં નથી! અશાંતિ અને અસંતોષ સતત, હાથમાં હાથ પકડીને ચાલે છે!

મારી સંસ્કૃતિના એ પ્રતિનિધિઓ અને એ પ્રવૃત્તિઓ, એ ધાર્મિક-સામાજિક કાર્યક્રમોમાં મને એક કામચલાઉ રાહત આપે છે. મને પણ ખબર છે કે એમને મારા કલ્યાણમાં રસ નથી, પરંતુ હું પણ ક્યાં દુધે ધોયેલો છું? 'ચેન કેન પ્રકારેણ' સમૃદ્ધ થવાની, ભેગું કરવાની લાલચ અને મારાં હવાતિયાંની મારા એ દેશવાસીઓને ખબર છે!

મહામૂલા માનવજીવનની આ તે કેવી દશા?